

соціального сирітства та необхідністю брати під опіку частину дітей мігрантів [11, с. 252].

Отже, на підставі вищенаведених даних можна зробити такі висновки:

- переважну частину сучасної трудової еміграції молоді з України становлять заробітчани, які потребують як організаційно-правової, так і гуманітарної допомоги;
- трудова міграція молоді має як позитивні, так і негативні наслідки, але в цілому ці два різноспрямованих вектори взаємно врівноважують один одного;
- подальшого вдосконалення потребує механізм нормативно-правового регулювання української діаспори, а саме забезпечення соціальних та гуманітарних прав трудових мігрантів.

Враховуючи отримані під час дослідження результати, ми можемо зробити деякі попередні рекомендації стосовно формування нових засад української політики у сфері виїзної міграції:

1. Формуванню таких засад має передувати ретельне дослідження ситуації на загальноукраїнському ринку праці, ринку праці в регіонах з найбільшим міграційним потенціалом, а також моніторинг ринку праці тих країн, до яких найчастіше прямують мігранти [10, с. 314].

2. У фокус уваги державних органів мають потрапити не лише проблеми, пов'язані з підписанням відповідних договорів з країнами, в яких працюють мігранти, але й ревізія вже існуючих.

3. Слід уважно поставитися до ідеї проведення серед мігрантів спеціальної євро-інформаційної кампанії, що дозволило б використати їх в якості своєрідних «агентів впливу» в загальноукраїнській інформаційній політиці, поширенню знань про Європу.

1. До трудової еміграції українців не завжди спонукає скрутне економічне становище – міжнародні експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/dovrodo_emgrats_ukrantsv_ne_zavgdi_sponuka_skrutne_ekonomichne

[stanovishche_mgnarodn_eksperti_809134](#). 2. Євтух В. Б. Сучасна етнонаціональна динаміка українського суспільства: тенденції, специфічності, особливості / В. Б. Євтух // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – № 1. – С. 3–23. 3. Заява Хуана Сомавія, Генерального директора Міжнародного бюро праці, з нагоди Міжнародного дня мігранта, 18 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=119859&cat_id=36466. 4. Мазука Л. І. Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – № 3(16) – 2010. – С. 10–17. 5. Прибиткова І. М. Зарубіжна трудова міграція як форма самозайнятості мешканців України / І. М. Прибиткова // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С. 51–65. 6. Соціологи: Більшість української молоді – потенційні трудові мігранти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2091427.html>. 7. Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном: [спеціальна доповідь уповноваженого: Верховної Ради України з прав людини]. – К., 2006. – С. 18. 8. Щерба Г. І. Основні мотиви зовнішньої трудової міграції молоді України / Г. І. Щерба // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: [зб. матер. VI Міжн. наук.-практ. конф., Дрогобич, 15–16 травня 2009 р.] – Дрогобич: Ред.-вид. в-п ДДПУ ім. І. Франка, 2009. – С. 165–168. 9. Щерба Г. І. Основні мотиви міграції трудового населення України (за результатами соціологічних досліджень) / Г. І. Щерба // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем (зб. наук. пр.) / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Вип. 5 (67). – Львів, 2007. – С. 232–249. 10. Щерба Г. І. Регіональні особливості міграції трудового населення України: соціологічний аналіз / Г. І. Щерба // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.] / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Вип. 6(80). – Львів, 2009. – С. 308–315. 11. Щерба Г. І. Соціологічний аналіз міграції трудового населення України як джерело формування української діаспори / Г. І. Щерба // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті: [зб. матер. II Міжн. наук.-практ. Конф., Львів, 18–20 червня 2008 р.] – Львів: МІОК Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – С. 244–253.

УДК 37.013.42

Ірина Яворська

Покинуті діти як соціальний феномен економічної міграції кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалах Чернівецької області)

У статті йдеться про наслідки жіночого заробітчанства за кордоном, попередження та вирішення проблем соціального сирітства на Буковині.

Ключові слова: економічна міграція, мігранти, діти, батьки, Чернівецька область.

The effects of female labor migration and prevention of the problems of social abandonment in Bukovina are discussed in the article.

Keywords: Economic Migration, Migrant, Children, Parents, Chernivtsi Region.

Питання соціального сирітства, або покинутих дітей на початку ХХІ ст. стало актуальним для усього світу. Жіноча трудова міграція, яка сколихнула світ в середині 90-х років ХХ ст. і стала визначальною особливістю четвертої хвилі міграції, породила низку соціальних проблем як у країнах виходу, так і тих, де вона спинилася. Страшно озвучити цифри: у Китаї – 22 млн. покинутих дітей [14], у Румунії 350 тисяч [15], у маленькій Латвії близько 1000 дітей не бачили маму вже п'ять років [17], у 30% дітей Молдови батьки на заробітках [16]. Економічні негаразди, незадовільні побутові умови, невпевненість у майбутньому своїх дітей зірвали з рідних місць мільйони матерів усього світу.

Трудові міграції в Україні досліджують чимало дослідників, серед яких слід назвати Е. М. Лібанову, О. А. Малиновську, О. Р. Овчинникову, І. М. Прибиткову. Проблеми дітей заробітчан та дистантних родин вже не один рік вивчаються Г. В. Католик та І. М. Трубавіною, Д. І. Пенішкевич та Я. М. Раєвською. Цим питанням переймаються благодійні організації, церква, школа, проте наукового дослідження, яке би охопило соціально-економічний та соціально-психологічний аспект покинутих дітей та родин в Україні ще немає. Стаття буде спробою досягнути певні аспекти визначеної проблеми.

У вересні 2011 р. Міжнародна організація з міграції (далі МОМ – Автор) оприлюднила цифри і факти, що характеризують українські міграційні тенденції, згідно з якими сукупна чисельність емігрантів з України склала 6,5 млн. осіб [6]. Найпопулярнішими країнами призначення залишились Російська Федерація, Німеччина, США, Ізраїль, Чехія, Угорщина, Польща. Серед пріоритетних напрямків трудові емігранти обирають Росію та країни ЄС. Що стосується ґендерного розподілу, то чоловіків серед трудових емігрантів – 67%, частка жінок у загальному потоці емігрантів складає 33% [6]. За підсумками Федерації профспілок України, 60% трудових мігрантів – це молоді люди віком до 35 років. Тобто, обличчя українського заробітчанина, здебільшого, молоде. Як правило, кожен трудовий мігрант залишив удома частину своєї сім'ї, а це, у свою чергу, вже породило гострі проблеми соціального характеру. Найважчі – розділені на роки родини, позбавлені батьківської любові діти, самотність старіючих батьків. Ситуацію, що склалася упродовж останніх двох десятиліть, можна визначити як національне сирітство не тільки дітей, але й батьків, які часто не можуть легально повернутися на Батьківщину. Так, згідно з даними обстеження українських трудових мігрантів, які працюють в Італії, тільки 6,1% жінок-мігрантів не мають дітей, тоді як понад 3/4 їх залишили вдома 1–2, а майже 8% – 3 і більше дитини [9, с. 11].

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна» 15 років досліджує проблеми жінок-заробітчанок та дітей, що залишилися без батьків. Під час вибіркового соціологічного опитування, що охопив райони Вінницької, Луганської, Львівської, Херсонської областей та м. Київ, у 2006 р. виявилось, що діти заробітчанин, як правило, залишаються під опікою когось одного з родичів: мами (44%), тата (26%), бабусі (35%), сестри (14%), брата (12%) [7]. Певну категорію з цих дітей, без сумніву, можна віднести до прихованих соціальних сиріт.

В українській педагогіці сім'ю, яка характеризується особливими умовами життя, пов'язану з перебуванням одного (чи обох) батьків за межами країни, прийнято називати дистантною [8, с. 282]. Як зазначалося вище, найважливішою причиною утворення таких сімей є соціально-економічна. Проте, на думку психологів, не менш важливою є і соціально-психологічна. Часто «закордоння» стає банальною втечею від невіршених внутрішньо-сімейних конфліктів. Найчастіше основними причинами виїзду з України трудові мігранти називають бажання заробити грошей (28%), відсутність роботи в регіоні – 19%. З метою переїзду до іншої країни на постійне місце проживання виїхало 7% українців. Влаштувати особисте життя вирушили 8% громадян [8].

Не останньою причиною окресленої проблеми виявляється ще й той факт, що найвища інтенсивність трудових міграційних поїздок властива розлученим, які часто стикаються з проблемою утримання дитини без допомоги другого з батьків. І природно, що особливо це стосується жінок-мігрантів.

На даний час в Україні родина чи дитина заробітчанина особливого статусу не має. Тому і говорити про пільги чи підтримку цієї категорії неможливо. До 2005 р. на дітей, батьки яких перебували за кордоном, оформлювалася опіка. Останніми роками тільки діти-сироти та позбавлені батьківського піклування попадають в категорію дітей, яким призначаються опікуни. У Чернівецькій області, яка за інформацією МОМ має найвищу кількість жінок-заробітчанок, на обласному рівні створено відповідний банк даних про дітей,

батьки яких перебувають за кордоном. У 2010–2014 рр. стало можливим відслідковувати та навіть упереджувати процеси, які відбуваються в родинах буковинських заробітчанин.

За офіційними даними Чернівецької служби у справах дітей на Буковині у 11 районах офіційно працює за кордоном 18223 особи [2]. Неофіційні дані сягають цифри 200–300 тисяч осіб. Найбільшу кількість трудових заробітчанин складають вихідці з Новоселицького району – 7165 осіб. Це, в переважній більшості, румуномовний район, і масовій еміграції сприяв той факт, що з 2001 р. громадяни Румунії отримували можливість безвізового пересування в рамках Європейського Союзу. Користуючись полегшеною процедурою отримання румунського громадянства стосовно уродженців Бессарабії та Буковини, ряд громадян в терміновому порядку почали оформлювати громадянство Румунії і за спрощеною, звісно, незаконною схемою, поповнювали ряди заробітчанин. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших районах, що характеризуються переважною кількістю громадян румунської національності.

Інша картина вимальовується у Кельменецькому районі, з якого на заробітки виїхали 2469 громадян. У даному регіоні проживає всього близько 5% населення краю, проте саме тут зафіксовані найнижча народжуваність та найвища смертність на Буковині. Серед трудових мігрантів переважають молоді люди [10].

Наступну групу утворюють три райони: Заставнівський, Сторожинецький та Герцаївський. Відповідно: 1918 осіб, 1844 особи та 1281 особа. За даними обласної статистики, у цих районах високий рівень безробіття. Зокрема, у Сторожинецькому районі на початок 2010 р. налічувалося 843 особи, що бажали працевлаштуватися. Проте в переліку вакантних було всього 4 місця [11].

Найменшу кількість трудових мігрантів зафіксовано у Сокирянському та Путильському районах – 223 та 324 особи. За даними Головного управління статистики саме у цих районах найвища заробітна плата. У Сокирянському районі вона складає – 1840 грн., у Путильському – 1900 грн. Це найкращі показники в області. Для порівняння: у Новоселицькому районі, де кількість трудових мігрантів найвища, середня заробітна плата найменша на Буковині і складає усього 1480 грн. [12]. Отже, трудова міграція з Буковини має соціально-економічні причини, що впливають на соціальну та демографічну картину на Буковині.

Усі заробітчанинські сім'ї можна розділити на певні категорії. До першої належать сім'ї, де панує взаєморозуміння. У таких родинах кожен із батьків виконує відведену йому роль. Один заробляє гроші на навчання дітей, будівництво житла, відкриття власного бізнесу. Інший займається вихованням дітей, господарством. Такі сім'ї було би неправильно називати неблагополучними. Виокремити кількість благополучних заробітчанинських родин нам видається неможливим. Адже родина трудових мігрантів – це живий організм, який переживає різні стадії існування. У благополучних заробітчанинських родинах матері прагнуть якомога частіше спілкуватися з дітьми за допомогою Internet та Skype-зв'язку, приїжджають додому, всім своїм ставленням демонструють, що мама є, цікавиться дітьми, піклується, підтримує їх. Діти у благополучних заробітчанинських родинах не рідко теж прагнуть у майбутньому виїхати до батьків, тому посилено вчать мову країни еміграції, історію та культуру.

Можна говорити про формування нового поняття для України – транснаціональні сім'ї, коли діти та батьки вимушено проживають у різних країнах. Таке материнство на

відстані має багато негативних моментів: заробітчанство, яке планувалося тимчасовим, затягнулося на десятиліття, що призвело до психологічного відчуження дітей. Заробляючи за кордоном немало, жінки-мігранти часто втрачають набагато більше у морально-психологічному сенсі.

За даними Чернівецького обласного управління у справах дітей станом на квітень 2012 р. на Буковині нараховується 6252 дітей, у яких один із батьків перебуває за кордоном у трудовій міграції, що складає 35% від загальної кількості дітей-заробітчан [2]. За цими цифрами криється надзвичайно велика проблема і надзвичайно велика трагедія.

Найбільша кількість «покинутих дітей» у Кіцманському, Сокирянському та Вижницькому районах. Не дивлячись на те, що загальна кількість трудових мігрантів із цих районів набагато менша, ніж у Новоселицькому районі, проте кількість дітей, що виховуються одним з батьків, значно більша. Очевидно, це свідчить про те, що у Новоселицькому районі більшість виїжджаючих складають молоді люди, які на момент міграції не мали дітей. Окрім цього, саме у Новоселицькому районі спостерігається найбільша кількість дітей, що виїхали за кордон разом з батьками – 577 [2].

Проблемною можна вважати ту родину, де на заробітку поїхала жінка, яка залишила на чоловіка малолітню дитину. Як правило, в українських родинах чоловіки приділяють мало уваги вихованню дітей, тому нові й непридатні чоловікам функції викликають у них безпорадність, невміння й небажання добросовісно виконувати невласиві, як вони вважають, обов'язки. У значній кількості таких чоловіків спочатку відбувається стрес, з часом це переходить у затяжну депресію. Нерідко мати, залишаючи на батька маленьку дитину, сама спонукає чоловіка полишити роботу і повністю присвятити себе родині. Далеко не всі чоловіки повноцінно справляються з покладеними обов'язками і починають зловживати алкоголем, залишаючи дитину бездоглядною.

У більшості цих сімей відбувається формалізація відносин між батьком (матір'ю) і дитиною, або навіть психічне насилля над дитиною, що проявляється у постійному залякуванні, приниженні, порушенні довіри. Часто один із батьків, що залишається в Україні, за відсутністю емоційного контакту та підтримки з боку рідних морально деградує, вживає алкоголь, наркотичні речовини, занедбує домашнє господарство, може здійснити самогубство. Здавалося б, вони мають бути глибоко вдячні своїм друзинам за матеріальний порятунок родини і відповідно ставитися до них після повернення, однак насправді виходить по-іншому. Споконвіку годувальниками в українських сім'ях були чоловіки, тому, якщо в сучасних умовах це не так, представники сильної статі відчують болючий ляпас по власній самооцінці. За твердженнями психологів, на рівні підсвідомості у чоловіків закладено: «Годувальником можу бути тільки я!». Тому певна частина чоловіків починає вороже ставитися до своїх друзин.

Як правило, більшість жінок, що йдуть на шлях заробітчанства, керуються емоціями і почуттям відчаю, незнанням і невмінням вирішити складні життєві ситуації. На жаль, свій від'їзд вони теж планують не завжди продумано. Перш за все, не відбуваються щирі і чесні розмови у родині з чоловіком та дитиною про причини і мету поїздки. Родина повинна чітко визначитися, чи потрібні їм гроші такою ціною. А далі, на заробітках жінок супроводжує відчуття постійного страху за своїх дітей та почуття вини перед ними.

«Газета для українців в Італії» часто друкує листи українських мам-заробітчанок, де на форумах багато жінок вважають, що їхній крок не був обдуманим і ціна, яку довелося

заплатити, стала занадто дорогою. Флавія Піперно, один із провідних європейських фахівців, що досліджує покинутих дітей, стверджує, що багато матерів любові і турботу про дітей замінили «компенсаторною стратегією», що включає обіцянки, телефонні розмови та грошові перекази [18].

Комісар з прав людини Ради Європи Томас Хаммарберг вважає великою помилкою дорослих, які думають, що дитина маленька і ще не зрозуміє, що вона покинута: «Це велика ілюзія – дитину треба готувати і пояснювати свої кроки і мотиви своїх вчинків. Тому що навіть тимчасова втрата батьків є драматичною подією у житті дитини. Батьки повинні знати, яку позицію займає дитина з приводу від'їзду» [19].

Голова Асоціації українських жінок-трудівниць Італії Світлана Ковальська, приїхавши до Італії більше десяти років тому, побачила немало зламаних заробітчанських долів. На її думку, для багатьох молодих мам розлука з малолітніми дітьми переноситься як сильний стрес: «Нещодавно молода жінка потрапила до психіатричного відділення. Вона настільки тужила за домом, за дитиною, що три дні провела в аеропорту, виглядаючи доньку. Їй здалося, що п'ятирічна дівчинка має приїхати до неї в Італію. Тому впродовж трьох днів зустрічала літаки з усіх країн, які прилітали в аеропорт. Такі ситуації непоодинокі» [13].

На підтримку українських мігрантів, починаючи з 1996 р., на території України розпочала роботу Міжнародна організація з міграції. У 2009 р. вперше в Україні започатковано новий спільний проект України та Італії за сприяння МОМ у Римі та МОМ у Києві. Його мета – посилення соціальної відповідальності українських місцевих громад та покращення їхньої діяльності в роботі зі спеціальною категорією – «дітьми заробітчан» [1].

Згідно з умовами проекту, упродовж 18 місяців спостереженням були охоплені Тернопільська область (місто Терехівля) та Чернівецька (села Верхні та Нижні Петрівці). За дослідженнями італійських вчених, саме ці села дали значний потік жінок-мігрантів у Італію. У школі Верхніх Петрівців із 600 учнів у 34-х школярів батьки перебували за кордоном. Для таких дітей впроваджено новий термін – «соціальні сироти». Звичайно, ці діти мають батьків, але вони самотні. У навчальних закладах Нижніх Петрівців із 552 учнів «соціальними сиротами» є 148 учнів. У рамках проекту виявилось, що батьки, від'їжджаючи на заробітки за кордон, не інформують вчителів і тому, тільки помічаючи погіршення у навчанні, поведінці, недоглянутості дітей, педагоги розуміють причину таких змін. Відсутність турботи і бездоглядність при надмірній кількості грошей з-за кордону – результат батьківського від'їзду. Педагоги виділили визначальні риси характеру дітей заробітчан: діти заробітчан не схильні до лідерства, не люблять брати на себе відповідальність за інших, хоча є досить самостійними. Потребують особливого педагогічного та психологічного підходу, позаяк є досить емоційно вразливими. Підвищену емоційну вразливість педагоги пояснюють тим, що діти піддаються стресу як під час від'їзду батьків, так і під час приїзду. Депресія, яку викликає міграція у жінок-заробітчанок, по приїзді додому часто викидається у вигляді неконтрольованої агресії. Бувають випадки, коли мами, на жаль, часто завдають психічним травмам своїм близьким [5].

Як вже зазначалося вище, буковинці, відправляючись на заробітки 10 років тому, сподівалися повернутися, тому, як правило, кошти пересилали родині. За останні роки заробітчани допомогли родичам і собі збудувати нові будинки, вивчити дітей у ВНЗ, відкрити власну справу. Газета Буковина

Таблиця 1. Статистична інформація щодо кількості перебування мешканців Чернівецької області за кордоном у зв'язку з трудовою міграцією [2]

Район	Кількість осіб, мешканців району (міста), які знаходяться за кордоном у трудовій міграції	Кількість дітей, у яких 2 батьків знаходяться за кордоном у трудовій міграції	Кількість дітей, у яких 1 з батьків знаходиться за кордоном у трудовій міграції
Вижницький	575	114	375
Герцаївський	1281	89	427
Глибоцький	853	337	182
Заставнівський	1918	355	247
Кельменецький	2469	142	403
Кіцманський	630	160	470
Новоселицький	7165	762	1686
Путильський	324	12	79
Сокирянський	223	25	166
Сторожинецький	1844	312	1016
Хотинський	951	58	580
Чернівці	Дані відсутні	181	605
Всього	18233	2547	6252

у статті «Відеоміст між Міланом і Нижніми Петрівцями» так говорить про зміни у селі: «Тільки у період 2006–2009 років у Нижніх Петрівцях запрацювали 12 нових торгових точок, три пилорами, селяни придбали землеробську техніку. У селі 78 тракторів і вся навколишня земля зорана і рясно родить. Проте у той же час у школі, де навчаються покинуті діти, не вистачає спортивного інвентарю, слабка комп'ютерна база, проте емігранти не поспішають вкладати кошти у шкільну освіту своїх дітей» [3]. Як бачимо, віковична любов буковинців до господарювання часто міняє акцент у жіночих пріоритетах, де перевага надається не вихованню, а зароблянню. Цікавий момент: змальовуючи картину російської еміграції початку ХХІ ст. можна помітити зовсім іншу тенденцію: на заробітки їдуть молоді люди, які з часом підтягують у своє закордоння своїх батьків.

Робота вищезазначеного семінару включала практичні заняття з педагогами, психологами, соціологами і створення віртуальної Італійсько-Української обсерваторії. Як результат – у школах Тербовлі та Верхніх і Нижніх Петрівцях були створені умови при школі для Skype-зв'язку дітей українських заробітчан з матерями. Зі свого боку італійська сторона організувала курси для українських мігранток з обраних сіл в Італії і сприяла їм у підтримці відео-зв'язку з дітьми, залишеними в Україні.

У сім'ях, де на заробітки поїхали обоє батьків, діти, як правило, залишаються на догляд бабусь, дідусів та родичів. На жаль, в Україні століттями склалася традиція, що вихованням дитини може займатися будь-яка особа жіночої статі – бабуся, тітка, сестра чи няня. На думку психологів, це вкрай неповноцінне виховання. Якщо для бабусі онук – рідна дитина, то маму дитині замінити не може ніхто. Любов бабусь дуже важлива, але вона має бути дистанційною, а не першорядною. На майбутньому житті дитини така ситуація обов'язково відгукнеться. Ще гірше, коли на бабусь і дідусів батьки-заробітчани залишають дітей-підлітків. Часто вседозволеність, неможливість зрозуміти дитину і утримати у певних поведінкових рамках призводить до того, що значна кількість дітей пущена на самоплив [4, с. 224].

На Буковині, за даними Чернівецької служби у справах дітей, 14% дітей, у яких обоє батьків перебувають на заробітках у трудовій міграції за кордоном [2]. Звичайно,

це багато. Буковинцям упродовж своєї історії завжди були близькі заробітчанські настрої. Проте сезонні, маятникові заробітки не позбавляли надовго дітей батьківської уваги, турботи та спілкування. Європейська комісія з прав людини і дослідники соціального сирітства в один голос заявляють, що така ситуація – це соціальна катастрофа і велике соціальне непорозуміння, коли маленькі діти чи навіть школярі роками не бачать своїх батьків [18], табл. 1.

У той же час можна стверджувати, що у сім'ях, де батьки перебувають у трудовій міграції, подорослішання дітей відбувається швидше, ніж у сім'ях, де батьки присутні. Самооцінка у підлітків, батьки яких перебувають за кордоном, на думку вчених, є вищою, ніж у підлітків з повних сімей. Це можна пояснити тим, що головна потреба підліткового віку – набути ролі дорослого – певним чином задовольняється. Оскільки мати чи батько, які їдуть за кордон, самі створюють такі умови для дитини, де їй необхідно проявити себе як дорослу людину. Якщо мати залишила 15-літню доньку з батьком, у останньої часто рівень відповідальності такий, як у 30-літньої. Дівчинка виконує у родині обов'язки мами, сестри і батькової порадиці. Таке подорослішання не завжди йде на користь, оскільки у підлітків розмиваються соціальні уявлення про свою справжню роль у родині. Часто, щоб уникнути відповідальності, відбуваються ранні шлюби дітей-заробітчан, підготовані матеріальною підтримкою батьків. Але яку модель сімейних стосунків перенесуть у молоді родини діти, які самі ще не визначилися з власною самооцінкою?

Важливим фактором високої самооцінки деяких дітей заробітчан є матеріальне благополуччя родини. Намагаючись компенсувати відсутність батьківського піклування, батьки пересилають гроші опікунам, або дітям особисто, що надає підлітку певного соціального статусу і становища серед ровесників. Слід зазначити, що така завищена самооцінка межує з інфантильним егоцентризмом значної кількості дітей заробітчан. Подекуди підлітки ігнорують загальноприйняті норми і правила, вони агресивні, безвідповідальні, зневажливо дивляться на друзів, що займаються продуктивною працею. Психологи у таких випадках говорять про педагогічну запущеність підлітків. Досить часто матері після повернення

з України до Італії потрапляють до психіатричної лікарні, бо діти майже виштовхують своїх мам на заробітки [13].

Проте, дистантні сім'ї, на думку дослідників, є явищем динамічним. Вони можуть виникати на певному етапі життєвого циклу сім'ї, а потім, зі зміною обставин, сім'я знову набирає своєї форми. Як правило, якщо метою заробітчан дійсно є допомога родині у скрутний момент, вирішення нагальних потреб (весілля дітей, допомога для операції, добудова будинку та ін.), то заробітчани обирають сезонні роботи за кордоном або займаються човниковою міграцією. Проте, як стверджують науковці, етап існування сім'ї як дистантної залишає неминуче свій відбиток як на особливостях наступного розвитку сім'ї загалом, так і на кожному її члені зокрема.

1. *Гаршина А.* Започатковано україно-італійський проект допомоги дітям українських заробітчан / А. Гаршина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intersocium.com/index.php?id=2104>.
 2. Доручення Чернівецької ОДА № 116-Г від 02.07.2010 р. «Про облік осіб, що перебувають за кордоном у зв'язку з трудовою міграцією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukdocz.com/doc/31634/nova-vlada--vikliki-modern%D1%96zac%D1%96%D1%97-prezentac%D1%96jna-vers%D1%96ya>.
 3. *Ісак А.* Відеоміст між Міланом і Нижніми Петрівцями / А. Ісак // Буковина. – 2009. – 6 листопада.
 4. *Католік Г. В.* Діти трудових емігрантів: особливості особистісних конфліктів / Г. В. Католік // Вісник Львівського університету Філософської науки. – Львів, 2008. – Вип. 11. – С. 220–222.
 5. *Левіна Л.* Як живуть діти заробітчан? / Л. Левіна // Рідний край. – 2009. – № 21. – 22 травня.
 6. Міграція в Україні. Факти і цифри. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/>

presscvua/factsfigures-b5-uaf.
 7. Проблеми дітей трудових мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу невідомий. Авторське посилання некоректне: <http://www.lastrada.ua>.
 8. *Раєвська Я. М.* Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка / Я. М. Раєвська // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 280–290.
 9. Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції. – Львів, 2003. – 40 с.
 10. Управління статистики у Кельменецькому районі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromady.cv.ua>.
 11. Управління статистики у Сторожинецькому районі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromady.cv.ua>.
 12. Управління статистики у Сокирянському районі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromady.cv.ua>.
 13. *Шандовська Л.* Ностальгія – це наш спосіб життя / Л. Шандовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ye.ua/news/news_1376.html.
 14. *Azzini C.* Millions of children left behind in China / Camilla Azzini [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/2012/03/millions-of-children-left-behind-in-china/>.
 15. *Azzini C.* Countries of origin – Romania / Camilla Azzini [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/countries-of-origin-romania/>.
 16. *Azzini C.* Countries of origin – Moldova / Camilla Azzini [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/countries-of-origin-moldova/>.
 17. Childrens Forum of Latvia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/childrens-forum-of-latvia/>.
 18. *Piperno F.* The impact of economic migration of Children left behind and their families / Flavia Piperno [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/download/abstract/05%29FlaviaPiperno.pdf>.
 19. Interview to Thomas Hammarberg. To allow children to be themselves [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childrenleftbehind.eu/2011/09/interview-to-thomas-hammarberg-to-allow-children-to-be-themselves/>.